

27 AGUSTOS 1992

301 KUBAN, D. Eldem, Sedat Hakki. *Macmillan Encyclopedia of Architects*. A.K. Placzek, ed. Volume 2. New York: Free Press, 1982, pp. 20-21 (The most renowned and prolific architect of Republican Turkey.)

Eldem, Sedat Hakki

07 TEMMUZ 1992

Eldem, Halil Edhem

3570 OGAN, AZİZ. "The personality of the late Halil Edem, director of the museums of Istanbul." (in Turkish) *Türk Tarih, Arkeoloji ve Etnografya Dergisi* No. 5 (1949) 247-51. Life, education, and activities of Halil Edhem Bey (1861-1931).

930.1092

HA.

Eldem, Halil Edhem
Halil Edhem hatıra kitabı = In memorial Halil Edhem.- Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1947-48. 2 vol. in 1. (x, 309, 60; 121, 18 p., 55, 17 p. of plates); 24 cm.- (Türk Tarih Kurumu Yayınlarından; vii. Seri; no. 5)
Text in Turkish, English, French and German

1. Eldem, Halil Edhem 2. Archaeology, Biography I. Eldem, Halil Edhem II. Title: In memorial Halil Edhem III. (Series)

3191

05 KASIM 1991

ilim dalı : mfm

madde : Eldem Halil Edhem

A. Br. : c.VIII, s. 92

B. L. : c.VI, s. 3606

F. A. : c. , s.

M. L. : c.IV, s. 159

T. A. : c.XV, s. 3

Halil Edhem

324 KINAL, Füzünan. Halil Edhem bibliyografyası. *In memoriam Halil Edhem I*, 1947, pp. 299-302

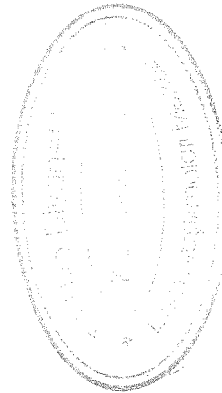
- Edict of Reforms (İslihat Fermanı), 19, 23
 Edirne (Adrianople), conquest of, 8
 education, 20, 23
 Egypt, 5, 12, 18, 34, 37, 59, 60, 69, 106, 116, 141, 153, 159
 Elbise-i Atika. *See* Ancient Costumary
 El Chark, 141
 Elgin, Lord, 70–1, 75
 Encumen-i Danış. *See* Council of Knowledge
 England, 27, 62, 64–5, 71–2, 129, 132
 Enlightenment, European, 19, 20, 28, 43, 65, 150, 220
 Ephesus, 74, 113–114, 115–116, 118–120, 122, 132, 134, 135
 Ertugrul, founder of Ottoman dynasty, 7, 186
 ethnicity, 2, 217; and archaeology, 59, 62; in Ottoman empire 9, 18, 20, 25
 ethnography, 102
 Europe, eastern, 2; conquest of, 8
 Europe, western: capitulations to, 14; influence in Ottoman Empire, 15, 17
 Evkaf Müzesi. *See* Museum of Pious Foundations
 Eyüp, tomb of Sokollu Mehmet Pasha, 209
 Fanon, Franz, 67, 106
 Fellows, Charles, 73
 Fesquet, Frederic Goupil, 139
 Findlen, Paula, 220
 First Congress of Turkish History (1932). *See* Turkish Historical Society
 Flachet, Jean-Claude, 33
 Flaubert, Gustave, 49–51, 52, 76
 France, 23, 27, 64, 72, 91, 97, 98, 120; archaeology in, 58; French Revolution, 53, 55, 173, 210; occupying forces, 213–216
 Franz Joseph I, emperor of Austria, 117
 Freemasonry, 147–148
 Fuad Pasha, 108, 114
 Fürtwangler, Adolf, 149
 Galata, 10
 Galatasaray Lycée, 23, 86, 204
 Galip İbrahim, 98
 Gallipoli, 213, 215
 Gautier, Theophile, 49–51, 55–7, 76–77, 200
 Gaza, 152
 German Archaeological Institute, 128; in İstanbul, 121; in İzmir, 120
 Germany, 27, 62, 63–4, 72, 73, 106, 111, 113, 117, 120–121, 133, 142, 145, 146
 Gerome, Jean-Léon, 98, 99, 105
 Glasser, Edward, 154
 Gökalp, Ziya, 26, 165
 Göktürk Empire, 4
 Golden Horn, 10, 11, 79, 191
 Goold, E., 86, 88, 91
 Gourgouris, Stathis, 64, 65, 202
 Greece, ancient, 4, 38, 62, 64–67, 70, 106, 138. *See also* philhellenism
 Greece, modern, 16, 18, 23, 26, 27, 62, 64, 66, 85, 130, 142, 212, 215
 Grewal, Inderpal, 64
 Grosvenor, Edwin, 52, 190, 202, 203
 Gülhane Gardens, 19, 45, 216
 Hafez, 182
 Hagia Irene, Church of, 11, 31, 39, 46, 54, 76, 82, 185, 189. *See also* Imperial Armory
 Hagia Sophia, Church of, 67; conversion from church to mosque 10, 52; conversion to museum 11. *See also* Aya Sofya, Mosque of
 Halicarnassus mausoleum, 39, 73–4, 78
 Halil (Edhem), 98, 170, 175–6, 213–6, 222
 Hama, 78, 133
 Harbiye Anbarı. *See* Military Storehouse
 Hatt-i Hümayun. *See* Imperial Edict
 Hellenism, 62, 63–6, 106, 113, 128, 156, 160, 176, 223. *See also* philhellenism

- Hellenistic antiquities, 40, 43, 57, 116, 153, 169
 Herzfeld, Michael, 66
 Hijaz, 132–33
 Hippodrome, 16, 55, 196; serpent statue in center of, 77
 historiography, 7, 13, 24, 40, 64–6, 70, 218
 Hittites, 4, 69, 117, 153, 161, 215
 Hobsbawm, Eric, 198
 Hogarth, D. S., 123
 Hollywood, 75, 104
 Holy Land. *See* Palestine
 House of Weapons (Dar ül-Esliha), 33–5, 48
 Hroch, Miroslav, 218
 Hüdavendigâr, 85
 Humann, Carl, 108–9, 114, 117
 Hüsvrev Pasha, Kaptan-i Derya, 97
 İbrahim (r. 1640–48), 14
 İbrahim Edhem Pasha, 96, 97
 İhsan Hidayet Efendi, 205
 İkinci Meşrutiyet. *See* Second Constitutional Period
 Imperial Armory, 11, 32, 42
 Imperial Edict (Hatt-i Hümayun), 19
 Imperial Museum (Müze-ye Hümayun), 31, 69, 74, 84–103, 116–26, 133, 136–7, 139, 145, 150–84, 209, 218, 224; catalog of 1871, 86–7; catalog of 1893, 159; catalog of 1914, 163, 213; construction of, 157, 161–162; legislation and, 110; organization of, 172, 210, 219, 221–2. *See also* Magazine of Antiquities; Tiled Pavilion
 Ingres, 105
 Iran, 5, 12, 14
 İskender Bey, 51, 82
 İslihat Fermanı. *See* Edict of Reforms
 Islam: as civilization, 23; conversion to, 5; and figural representation, 16–7, 40, 41–2, 55, 140, 203; in Military Museum, 186; and positivism, 147, 173; in Seljuk Empire 6; textual use in museums, 186–7, 196; as threat, 217
 Islamic art and antiquities, 122, 156, 126–7, 157, 170, 174, 208–212; at Imperial Museum, 172–184
 Israel, 66
 İstanbul (Constantinople), 11, 76, 121, 132, 134, 141, 142, 213
 İstanbul Archaeology Museum, 216, 230n
 İstanbul Military Museum, 198; Archive (IMM), 204
 Italy, 26, 27, 46, 63, 129, 213
 İzmir (Smyrna), 118, 120, 123, 132, 134, 139; museum in, 169
 İznik (Nicaea), 7
 Janissaries (Yeniçeri), 9, 14, 52; abolition of, 16, 194; as mannequins, 49, 54–8, 77–8, 102, 194, 196, 205; as reinvented, 194, 197–199
 Jastrow, Morris, 131
 Jenkyns, Richard, 64
 Jerusalem, 12, 37, 64, 65, 67, 73, 135, 153; museum in, 169–171
 Jews, 8, 37; and Holy Land, 61
 Joaillier, Pölicarp, 141
 Kanun-i Esasi. *See* constitution
 Kargamış, 109
 Kargapolou, Basil, 140
 Karlowitz, Treaty of, 15
 Kayalı, Hasan, 172, 218
 Koldewey, Robert, 69, 124
 Konya, 6, 40, 85, 133, 161; museum in, 169, 170, 171
 Konyalı, İbrahim, 34
 Kostaki Pasha Adossides, 87
 Kyzikos (Kapıdag), 88
 Lahitler Müzesi. *See* sarcophagi, in Imperial Museum
 Lampsacus, 78
 Latin Empire (1204–61). *See* Crusades
 Lausanne, Treaty of, 27
 Layard, Austin, 120
 Libya, 141

Wendy M. K. Shaw, Possessors and Possessed: Museums, Archaeology, and the Visualization of History in the Late Ottoman Empire, Berkeley 2003.

ISAM 135605

NOV 16 2003
 MADRID

larına önem vermiştir. İlk kez, *Encümen* üyeleri, devlet arşivlerinde ("evrak mahzenlerinde") araştırma yapma izni almıştır (bu faaliyette Ahmed Refik öndedir).

Mecmuada ilk yazı, arşivler üzerinde son vak'anüvis Abdurrahman Şeref'in yazısıdır. Ahmed Refik arşivde uzun yıllar çalışmış ve *Tarih-i Osmânî Encümeni Mecmuası* (TOEM)'nda birçok önemli belge yayınlamıştır. İlk kez, *defter-i hakânî (tahrîr)* belgeleri, *Mühimme* defterlerinden belgeler ve vakfiyeler onun kaleminden çıkmıştır. Daha sonraları, *Mühimme Defterleri*'nden (*İstanbul Hayatı*, 4 cilt, İstanbul, 1917-1932) adlı eserde Osmanlı tarihinin idarî, sosyal ve ekonomik tarihini aydınlatan çok değerli bir belge koleksiyonu yayınladı.

Encümence ilk defa arşiv belgeleri üzerinde önemle durulmuş ve seçilen belgelerden dört kategori tespit edilmiştir: *Bâb-i Âlî evrakı*, *defter-i hakânî*, *maliye* ve *şer'î mahkeme sicilleri*. Arşiv belgelerinin birçoğunun çürüyüp mahvolduğu, sicillerin medrese ve cami odalarına atılmış olduğu kaydedilmiştir. *Defter-i Hakânî* arşivinde mumla vesika aranması dolayısıyla yangın tehlikesine karşı fener alınması hakkında vak'anüvis A. Şeref emir verdiğini önemle kaydetmiştir. Yine ondan öğrendiğimize göre, vak'anüvis olunca A. Şeref'in ilk kişi Kubbe Altı'nda saklanan Topkapı Sarayı Arşivi'ni görmek olmuş, bu arşivde üst üste sandık ve torbaların siyah külçeler haline geldiğini görmüştür. Yaşasaydı, 80 yıl sonra bazı koleksiyonların hâlâ aynı durumda olduğunu görecekti. Belgeler, 518 araba ile taşınmış, 200 arabalık belge sarayda (bugün Topkapı Sarayı Arşivi) kalmış. Bu arşivler, *devletimizin en önemli temellerinden biri ve bilim dünyasında geleceğinin en değerli bilgi hazinesidir*. Yıllar sonra bir tarihçi şöyle demiştir: "Bu arşivi bana verin, Osmanlı İmparatorluğu'nu bir kültür imparatorluğu olarak yeni baştan kurayım."

TOE kurulduktan sonra yayınlanan *TOE Mecmuası* ilk kez modern Türk tarihçiliğini hakıyla temsil eden bilimsel bir dergi olmuştur (Bkz. aşağıda: *Halil Edhem*). İş bölümü yapılmış, her dönemin yazılması üyelerden birinden istenmiştir. Keza Encümen, basılmamış vekâyinâmelerin yayınlanmasını, başka dillerde yazılmış tarihlerin Türkçeye çevirisini kararlaştırmıştır. Mecmuada, beylikler ve Osmanlı dönemine ait son derece önemli bir belge dizisi de, H. Edhem ve A. Tevhîd Bey'in yayınladıkları kitâbelerdir.

Mecmuada *Zeyl* olarak önemli bazı vekâyinâmeler yayınlanmıştır. *Kritovoulos*, *Tarih-i Sultan Mehmed Han-i Sâni*; *Fâtiḥ kanunnameleri*; *Vâki'ât-i Sultan Cem*; *Tursun Bey*, *Tarih-i Ebu'l-Feth*; Abdülgaffâr, *Umdet'ut-Tevarîḥ* başlıklı Kırım Tarihi bu yayınlar arasındadır. *Mecmuası*'nın Avrupa tarih dergilerini anımsatan bir içerikli ve formatla çıkarılmasında Halil Edhem (Eldem)'in çabaları açıkça görülebilir. Yabancı dilleri iyi bilen H. Edhem, çoğu kitabelere ait 22 orijinal makalesi yanında yabancı dillerde basılmış eserler üzerinde bibliografik tanıtmaya yazılamıştır. Özetle, Osmanlı tarihi araştırmaları için bu mecmuada yayınlanan yazılar ve belgeler bugün de vazgeçilmez kaynak değerini korumaktadır.

XIII. Türk Tarih Kongresi

Ankara, 4-8 Ekim 1999

Kongreye Sunulan Bildiriler, cilt: I, Ankara-2002, s. 87-90

Saltanatın kaldırılması üzerine 1922'de *Encümen*, *Türk Tarih Encümeni* adını almış ve mecmua da aynı adla çıkmaya başlamıştır. Yeni dönemde, sonradan ün kazanan adlar, bu arada İ.H. Uzunçarşılı, İbnülemin Mahmud Kemal, M. Zeki (Pâkalın), Mükrimin Halil (Yınanç) ve Avram Galanti'nin değerli katkılarını bulmaktayız. Mecmuaya sürekli yazı yazan yazarlar, A. Şerif, H. Edhem, A. Tevhîd, N. Asım, Safvet ve A. Refik Beylerdir. Sürekli katkısı olanlar arasında Ali Bey'in Osmanlı nümizmatığı üzerinde değerli yazılarını unutmamak gerekir.

HALİL EDHEM (1861-1938)

Sadrazam İbrahim Edhem Paşa'nın (öl. 1893 Mart) ortanca oğlu Halil Edhem Eldem (1861-1938)¹ arkeoloji, sanat tarihi, nümizmatik, epigrafi ve tarih alanlarında ilk kez Batılı metodlarıyla eserler vererek Osmanlı-Türk kültürünün modernleşme sürecini açan büyük bilim adamlarından biridir.

Edhem Paşa'dan başlayarak tüm aile, Osmanlı-Türk kültür tarihinde seçkin bir yer tutar. Edhem Paşa kendisi, 1873 Viyana Uluslararası Sergisi'ne Osmanlı sanatını tanıtan üç Batı dilinde iki eser, *Usûl-i Mimarî-i Osmânî* ve *Elbise-i Osmaniye*'yi hazırlatıp göndermiştir (Mimarî üzerindeki eserin Türkçe metnini dönemin büyük kültür adamı Ahmed Vefik Paşa yazmıştır). 1877 Şubat'ında Midhat Paşa yerine sadrazamlığa getirilen Edhem Paşa zamanında ilk Osmanlı *Meclis-i Meb'usân*'ı toplanmıştır. Meclis'in, hükümeti eleştirileri sonucu Edhem Paşa sadareten ayrılmıştır (1878 Ocak).

Aynı zamanda değerli bir fikir adamı olan Edhem Paşa'nın Türk kültür hayatına değerli katkılarını anmadan geçemeyiz. Paşa, Osmanlı matbaası ve Rasadhâne'yi geliştirmiş, *Endülüs Tarihi* adlı bir kitap yazmaya başlamıştır (sonradan Ziya Paşa iki cilt olarak yayınlamıştır). Batı'yı yakından tanıyan yüksek kültür sahibi Paşa'nın unutulmayacak eseri, oğulları Osman Hamdi (1842-1910), Halil Edhem ve İsmail Galib Beyleri müzeciliğimizin, sanatımızın ve tarihçiliğimizin, müstesna kurucuları olarak yetiştirmesidir. Paşa'nın oğullarından İsmail Galib ilk modern nümizmatığımız sayılır². İsmail Galib'in oğlu Mübarek Galib, nümizmatik alanında babasının eserini devam ettirmiştir.

Edhem Paşa'nın ortanca oğlu Halil Eldem, özel ihtisas isteyen nümizmatik, arkeoloji, epigrafi, jenealoji ve tarih bilimlerinde uluslararası ün kazanmış bir bilimimiz olmakla kalmaz; modern müzeyi geliştiren, *Tarih-i Osmânî Mecmuası*'nı kuran ve yürüten örgütleyici yeteneklere sahip bir adamdır. Babasının Berlin'de elçilikleri sırasında Alman mekteplerinde eğitim görmüş, İsviçre'de Bern Üniversitesi'ni doktor unvanıyla bitirmiş, Türkiye'ye dönüşünde öğretmenlik yapmış ve Müze-i

¹ Biyografisi hakkında bkz. *Halil Edhem Hâura Kitabı*, I-II, Ankara, Türk Tarih Kurumu 1948, bu ciltte özellikle Aziz Oğan ve İ.H. Uzunçarşılı'nın yazıları.

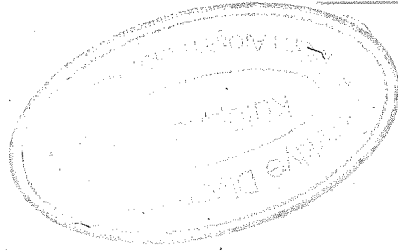
² Eserleri için bkz. İ.H. Uzunçarşılı, a.g.m., 72; A. Tevhîd, *Meskûkât-i Kadîme-i İslâmiyye Kataloğu*, Kısım-i Râbi', Medhal.

MADDE YAZILANIN İSTAN
SONRA BULEN DORUKHAN
DN: 86573

Yeni Türk Meemvası, cilt: VII / sayı: 73 (1939)

İstanbul, 5-4-8.

D. 311

BAY HALİL ETHEM

Y a z a n : A Z İ Z O G A N

Son aylar zarfında evden çıkamıyacak kadar hasta olan eski Müzeler Müdürü ve İstanbul meb'usu Bay Halil Ethem vefat etti. Asırların nadir yetiştirdiği kemâl sahiblerinden biri olan Halil Ethem'in vefatı memleketin ilim ve irfanı namına cidden büyük bir ziyadır.

Halil Ethem, kelimenin bütün manasile bir ilim adamı idi. Tarihe, atıkiyata ve bilhassa İslâm meskûkâtına ait derin vukuf ve bilgisile memleket dahilinde olduğu kadar Garb ilim âleminde de tanınmış ve daima eserlerinden bahsedilmiş bir sima idi.

Bay Halil, Sadrâzam Ethem Paşanın küçük oğludur. 1861 de İstanbulda doğmuş olup ilk tahsilini burada bitirdikten sonra Berline elçi tayin olunan pederile birlikte Almanya'ya gitmişti. Orta tahsilini Almanya'da yapan Halil Ethem yüksek tahsiline Zürihde başlamış, müteakiben Viyana ve Bern üniversitelerinde tahsilini ikmal etmişti. Maahaza Bay Halil tarih ve arkeolojiye de heveskâr idi. Memlekete avdetinde Mülkiye, Ticaret, Hendesei mülkiye ve Darüşşafakada muallimliklerde bulundu. Merhumun müzeye intisabı şu suretle olmuştur.

İstanbul Âsarıatika Müzesi, büyük bir inkişafa doğru yürümekte idi. Bay Hamdi âsarıatikaya derin bir meyil ve sevgisi olan candan birinin yardımına muhtac idi.

Nihayet biraderi Bay Halili 1892 de kendisine muavin aldı. Bay Halil, uzun yıllar Müzeler müdür muavinliğinde kalmış ve 1909 da o vaktin Sadrâzâmının ısrarı üzere Şehreminliğine tayin olunmuştu. Beş altı ay kadar bu vazifede kalan Halil Ethem, Çırağan Sarayının yanmasından bir gün evvel istifasını vermiş bulunuyordu. 10 şubat 1910 da Bay Hamdinin vukuu vefatı üzerine Müdürü Umumiliği kabul ve deruhde etti. O tarihten tekaüdlüğünü istediği 1 mart 1931 tarihine kadar müstemirren bu vazifede kalmış idi.

Bay Halil, Müzeler Umum Müdürlüğünden çekildikten sonra da müzesine olan bağlılığı ve mesleğine olan aşkı kendisini yine müzeden ayırmamış ve müdürlüğü esnasında reis bulunduğu (eski eserleri Koruma Encümeni) ne bu defa âza sıfatile girmek suretile sekiz sene de encümene devam etmiş ve İstanbul şehrinin âsarıatika ve bediiyatını korumak hususunda hizmetlerde bulunmuştur. Büyük Millet Meclisinin dördüncü intihab devresinde İstanbul mebusluğuna seçilmiş olan Halil Ethem, Büyük Atatürk'ün mazharı takdir ve iltifatları olarak Türk Tarih Korumu asbaşkanlığına getirilmişti.

Bay Hamdi, müzenin müessisi olmak şerefini ihraz etmiş bir şahsiyet ise biraderi Halil Ethem de müzenin bugünkü

MILLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
SONRA İZLEN DOKÜMAN

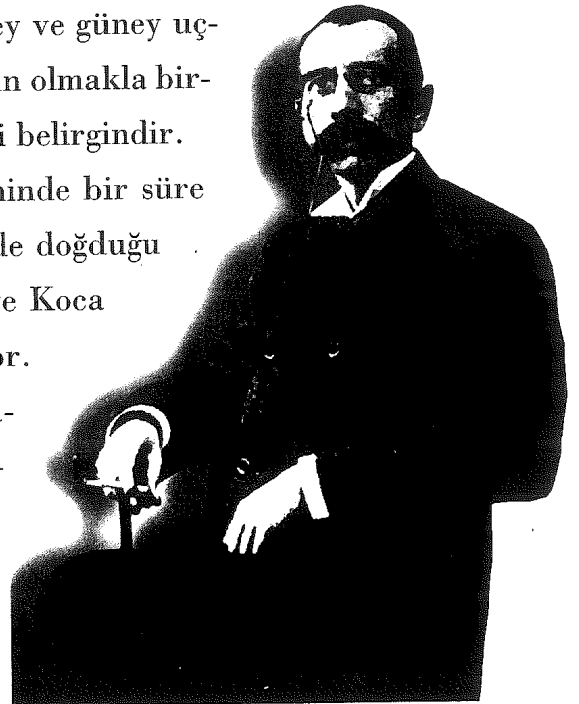
05 MAY 1939

HALİL ETHEM YALISI

Kanhca ile Çubuklu köyü arasında, yukarıdaki Hıdiv Kasrı'nın bulunduğu tepeden ötürü kıyı şeridinin daraldığı bir bölgede, şimdi denizle arasına karayolu girmiş olan güzel bir yalı, geniş bir bahçe içinde, tek başına durur. Yalı iki katlıdır. Ortadaki denize dikey sofası dışa doğru bombe yapar. Balkon ya da cumbaları yoktur. Girişler ve merdivenler kuzey ve güney uçlarındadır. Planı klasik Osmanlı konutuna uygun olmakla birlikte özellikle dış süslemelerinde Avrupa etkileri belirgindir.

Bu yalının ilk sahibi, II. Abdülhamid döneminde bir süre sadrazam olan Ethem İbrahim Paşa'dır. Nerede doğduğu kesin olarak bilinmiyor, ancak öksüz kaldığı ve Koca Hüsrev Paşa tarafından yetiştirildiği biliniyor. Muhtemelen doğuştan Hıristiyan'dı. Hüsrev Paşa özellikle II. Mahmud zamanında etkin bir asker ve devlet adamıydı. O aşamada padişahın yenilikçi girişimlerinde yanında yer almış, ama Abdülmecid zamanındaki ıslahat karşısında çok daha muhafazakâr bir tavır takınmıştı.

Ethem İbrahim Paşa'nın
oğlu Halil Ethem Bey.

Osmânî Encümeni'nin kuruluşu (1909) ile başlamış, Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında önde gelen tarihçiler burada yetişmiştir.

TOE, 1909'da Padişah'ın bir irâdesiyle (14 Zilka'de 1327/27 Kasım 1909) 12 üyeden oluşan bir kurum halinde faaliyete başlamıştır. Hükümetçe seçilen *kurucu üyeler*, Abdurrahman Şeref (son Osmanlı vak'anüvisi), Ahmed Tevhîd, Ahmed Refik, Ahmed Midhat, İskender Hoci, Efdaleddin, Diran Kilikyan, Zühdi, Ali Seydi, Karolidi, Mehmed Arif, Necib Asım; *muavin üyeler*. Ali Emîrî Efendi, Tevfık Paşa, Halil Edhem, Safvet, Süleyman Nazif, Arifi Paşa, Osman Ferid, Faik Reşad, Mehmed Galib, Musa Kâzım, Mistadikidis. Encümen masrafları, devlet hazinesinden on bin kuruşluk bir tahsisatla karşılanıyordu. Encümen'in çıkardığı mecmua için ayrıca onbeş bin kuruş tahsis edilmiştir. Encümen üyeleri haftada bir gün İstanbul Vilâyet binası altında bir odada toplanırlardı. Encümen, amacını şöyle ifade etmiştir: "Milletlerin hayât-i maziyye ve an'anât-i tarihiyelerini" bilmekle "vatan-i azîz" e sevgi doğar, bugün Meşrutiyet gelmiştir, "Osmanlılar tevhîd-i anâsır, te'lîf-i menâfi", telfik-i âmâl ile vatan-ı müştereke aynı kuvvetle sarılmak azmini izhâr edince tarih-i millîyi öğrenmek lüzumu tezahür ediverdi" deniyor. Burada, Meşrutiyet'in ilanıyla beraber "tevhîd-i anâsır", yani Osmanlı ülkesinde yaşayan Müslim ve gayr-i Müslim tebaanın, Türklerin ve sair etnik toplulukların "birleştirilmesi", bir çeşit "Osmanlı milliyetçiliği", devletin resmî ideolojisi olarak ifade edilmekle beraber, *Encümen*'in ilk yayınları Türk milliyetçiliğini ön plana almış ve bu akım Anadolu'da Türk bağımsızlık savaşının başlamasıyla (1919) beraber gittikçe güçlenmiştir. Osmanlı devletini kuranların "Türk Tûrânî ırkı"ndan olduğu belirtiliyordu. İlk faaliyet olarak *yeni metodlarla bir Osmanlı Tarihi* yazılması kararlaştırılmıştır. Tasarlanan bu eserin yalnız I. cildi çıkmıştır (M. Arif ve Necib Asım, *Osmanlı Tarihi*, İstanbul, 1919). Encümen, arşiv belgeleri, kitabeler ve vekâyinâmelerin yayımlanmasına önem vererek, yazılması düşünülen Osmanlı tarihi için kaynak yayınlarına önem vermiştir. İlk kez, *Encümen* üyeleri, devlet arşivlerinde ("evrak mahzenlerinde") araştırma yapma izni almıştır.

Encümence ilk defa arşiv belgeleri üzerinde önemle durulmuş ve seçilen belgelerden dört kategori tespit edilmiştir: *Bâb-i Âli evrakı*, *Defter-i Hakânî*, *maliye* ve *Şer'î mahkeme sicilleri*. Arşiv belgelerinin birçoğunun çürüyüp mahvolduğu, sicillerin medrese ve cami odalarına atılmış olduğu kaydedilmiştir. *Defter-i Hakânî* arşivinde mumla vesika aranması dolayısıyla yangın tehlikesine karşı fener alınması hakkında vak'anüvis Abdurrahman Şeref emir verdiğini önemle kaydetmiştir. Yine ondan öğrendiğimize göre, vak'anüvis olunca Abdurrahman Şeref'in ilk kişi Kubbealtı'nda saklanan Topkapı Sarayı Arşivi'ni görmek olmuş, bu arşivde üst üste sandık ve torbaların siyah kül-

çeler haline geldiğini görmüştür. Yaşasaydı, 80 yıl sonra bazı koleksiyonların hâlâ aynı durumda olduğunu görecekti. Belgeler, 518 araba ile taşınmış, 200 arabalık belge, sarayda (bugün Topkapı Sarayı Arşivi) kalmış. Bu arşivler, *devletimizin en önemli temellerinden biri ve bilim dünyasında geleceğinin en değerli bilgi hazinesidir*. Yıllar sonra bir tarihçi şöyle demiştir: "Bu arşivi bana verin, Osmanlı İmparatorluğu'nu bir kültür imparatorluğu olarak yeni baştan kurayım."

TOE kurulduktan sonra yayımlanan *TOE Mecmuası* ilk kez modern Türk tarihçiliğini hakıyla temsil eden bilimsel bir dergi olmuştur. İş bölümü yapılmış; her dönemin yazılması üyelerden birinden istenmiştir. Keza Encümen, basılmamış vekâyinâmelerin yayımlanmasını, başka dillerde yazılmış tarihlerin Türkçe'ye çevirisini kararlaştırmıştır. Mecmuada, beylikler ve Osmanlı dönemine ait son derece önemli bir belge dizisi de, Halil Edhem ve Ahmed Tevhîd Bey'in yayınladıkları kitabelerdir.

Mecmuada *Zeyl* olarak önemli bazı vekâyinâmeler yayımlanmıştır. *Kritovoulos*, *Tarih-i Sultan Mehmed Han-i Sâni*, *Fâtih Kanunnameleri*; *Vâkı'ât-i Sultan Cem*; *Tursun Bey*, *Tarih-i Ebu'l-Feth*; Abdülgaffâr, *Umdetü't-Tevarih* başlıklı Kıym Tarihî bu yayınlar arasındadır. *Mecmuu*'nun Avrupa tarih dergilerini anımsatan bir içerikle ve formada çıkarılmasında Halil Edhem (Eldem)'in çabaları açıkça görülebilir. Yabancı dilleri iyi bilen H. Edhem, çoğu kitabelere ait 22 orijinal makalesi yanında yabancı dillerde basılmış eserler üzerinde bibliografik tanıtma yazıları yayınlamıştır. Özetle, Osmanlı tarihi araştırmaları için bu mecmuada yayımlanan yazılar ve belgeler bugün de vazgeçilmez kaynak değerini korumaktadır.

Saltanatın kaldırılması üzerine, *Encümen* 1922'de *Türk Tarih Encümeni* adını almış ve mecmua da aynı adla çıkmaya başlamıştır. Yeni dönemde, sonradan ün kazanan adlar, bu arada İsmail Hakkı (Uzunçarşılı), İbnülemin Mahmud Kemal (İnal), M. Zeki (Pakalın), Mülkrimin Halil (Yınanç) ve Avram Galanti'nin değerli katkılarını bulmaktayız. Mecmuaya sürekli yazı yazan yazarlar, Abdurrahman Şeref, Halil Edhem, Ahmed Tevhîd, Necib Asım, Safvet ve Ahmed Refik Beylerdir. Sürekli katkısı olanlar arasında Ali Bey'in Osmanlı nümizmatığı üzerinde değerli yazılarını unutmamak gerekir.

HALİL EDHEM (1861-1938)

Sadrazam İbrahim Edhem Paşa'nın (öl. 1893 Mart) ortanca oğlu Halil Edhem Eldem (1861-1938)¹ arkeoloji, sanat tarihi, nümizmatik, epigrafi ve ta-

¹ Biyografisi hakkında bkz. *Halil Edhem Hâtıra Kitabı*, I-II, Ankara: Türk Tarih Kurumu 1948, buçiltte özellikle Aziz Oğan ve İ. H. Uzunçarşılı'nın yazıları.

HALİL EDHEM [ELDEM]
VE KAYSERİYE ŞEHİRİ ADLI ESERİNİN ÖNEMİ

Prof. Dr. Kemal GÖDE

Bilindiği gibi insanların adlarını unutturmayan şey bıraktıkları eserleridir. Bu cümleden olarak, Türk ilim tarihinde birçok eseriyle adını unutulmayacaklar arasına sokmuş ve seçkin yerini almış Halil Edhem'i yad etmek ve 1334 (1918) Haziranında yayımlanan şehir tarihçiliğimizin ilk ilmi örneklerinden olan **Kayseriye Şehri** adlı eserinin önemini belirtmek istiyorum.

I. Halil Edhem [Eldem]'in Hayatı

Halil Edhem, Haziran 1861'de İstanbul'da doğmuştur. Babası, Sultan II. Abdülhamid devri sadrazamlarından İbrahim Edhem Paşa, annesi Ispartalı bir aileye mensup olup, Sultan Abdümeccid zamanında "Yağlıkçılar Kâhyası" Mustafa Ağa'nın kızıdır.

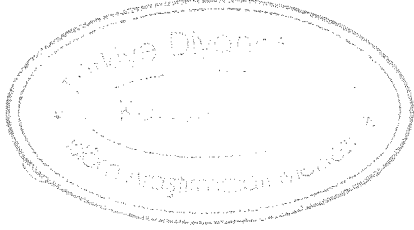
İbrahim Edhem Paşa'nın oğulları, Ressam Osman Hamdi Bey, Türkiye'ye müzecilik fikrini getiren ve Halil Edhem'i yetiştiren adamdır. İsmail Galib ise, devlet şurası üyeliğinde bulunmuş olup, aynı zamanda meskûkât uzmanıdır.

Bu üç kardeş, bizde arkeoloji, nümismatik, tarih, resim, mimarî ve heykeltıraşlık hususunda, yarım yüzyıldan fazla bir devrin yol göstericileri ve teşvik edicileri olmuşlardır.

Halil Edhem, öğrenimine İstanbul'da başlamış, babasının görevi nedeniyle Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde devam etmiş ve başarıyla tamamlamıştır. Halil Edhem'in öğrencilik hayatı şöyle özetlenebilir: İlkokuldan sonra girdiği Kaptan İbrahim Paşa Ortaokulu'ndan diploma alamadan, babasının elçi tayin edildiği Berlin'e gitmiştir. Orada bir yıl kadar kalarak, Almanca'yı öğrendikten sonra, dört buçuk yıl Real Schule'ye devam ile ortaöğrenimini bitirmiştir. Oradan İsviçre'ye geçerek, bir yıl Zürih Üniversitesi'nin tabiat bilimleri dalına devam etmiştir. Sonra, babasının isteği üzerine, Viyana Politeknik Okulu'na kayıtlanarak, tabiat bilimleri ve kimya öğrenimi yapmıştır. Aynı yıl içinde İsviçre'ye dönerek, Bern Üniversitesi'ne devam eden Halil Edhem, 1885'de felsefe doktoru olmuştur.

Halil Edhem, bir taraftan babasının isteğine uyarak kimya ve maden mühendisliği öğrenimini tamamlamış, diğer taraftan da çok sevdiği arkeoloji derslerini bırakmamıştır.

Öğrenimini tamamlayan Halil Edhem'in memuriyet hayatı, Avrupa'dan dönüş yılı olan 1885'de başlar ve 1931 yılında emekli oluncaya kadar devam eder. Memuriyet hayatının, 7 yıl 5 ayı harbiyede; 16 yıl 7 ayı müzeler müdür yardımcılığında; 5

IV. Kayseri ve Yöresi

Tarih Sempozyumu Bildirileri

(10-11 Nisan 2003)

Kayseri - 2003, s. 203 - 207.

DN: 98961

10 1 TEMMUZ 1992

2421 Mehmed Ziya:

Istanbul ve Bogaziçi I u. II. Istanbul, 1.: Darü 't-Tibâ'atü
'l-'Âmire, 1336 [1920]. 22 + 528 S.; 2.: Devlet Matba'ası, 1928.
257 S..

(Istanbul)

Özege 8283

Sign.:58950

2431 Eldem, Halil Edhem:

Camilerimiz / Halil Ethem. Istanbul, Kanaat Kütüphanesi, 1932.
107 S..

(Istanbul)

Sign.:58986

- İSTANBUL
- BOĞAZIÇI

- CAMİ
- ELDİM, HALİL
- ETHEM

RAKIM ZIYA OĞLU

İstanbul Belediyesi
Basın Yayın ve Turizm Müdürü

11/3-32

İSTANBUL
KADILARI - ŞEHREMİNLERİ -
BELEDİYE REİSLERİ
VE
PARTİLER TARİHİ

1453 - 1971

İDARİ - SİYASİ

İSLAM TARİHİ SANAT
ve KÜLTÜRÜ ARAŞTIRMA
MERKEZİ - İSTANBUL

003685

İSMAİL AKGÜN MATBAASI - İSTANBUL 1971

HALİL BEY

20 Temmuz 1908 - 6 Ocak 1909

(XXX)

97
10.7
47.5.174

İkinci Meşrutiyet ilân edilmiş, Hürriyet havası İstanbul'un her köşesine yayılmış, siyasal konuşmalar günden güne hararetlenmişti. Meşrutiyetin yeniden ilânı önemli bir olaydı. 1876 Anayasası yeniden yürürlüğe konuluyor, yeni Meclis açılıyordu. Padişahın yetkileri kısıltılıyor, Meclisinki arttırılıyordu.

Hürriyeti getirenler kahraman ve romantik idiler

Genç Osmanlar Avrupadan yurda dönüyorlardı. Harbiye'de Tıbbiye'de yetişen gençler de (Genç Osmanlar) la aynı paralelde idiler. Meşrutiyetin ve hürriyetçi savaşın en büyük grubu, öncüleri de Rumeli'de idiler. Bunlar Rumeli'de öylesine yayılmış, kahramanca çalışmışlardı ki Padişahın güvenerek Rumeli'ye durumun incelenmesi için gönderdiği Hüseyin Hilmi Paşa, Hürriyetin ilânından an önce İstanbul'a dönüp Saraya gittiği zaman Padişaha şu cümleleri söylemişti : «Zatı Padişahilerine sadakatle arz ederim ki o havalide benden başka herkes İttihad ve Terakki Cemiyetine dahildir.» Onlar da dönüyorlar, başkentde toplanıyorlardı.

İşte Memleket böyle bir hürriyet havası ve neşesi içinde idi. Ama Genç Osmanlar da, Hürriyetçiler de sadece zamanın siyasal koşullarını düşünmüşler. Hürriyet, her zorluğu çözecek bir tılsım sanılıyor; Memleketin ekonomik yönlerine bakılmıyordu. Hürriyeti

getirenler temiz, saf, mefkûreci, fakat dış politikadan, ekonomik bilgilerden, batı kapitaliziminin kurnazlıklarından ve tecrübelerinden yoksun memleket çocukları idi.

Mutlu azınlıktan ötesi aç ve yoksuldu

Yabancı devletler yardım ediyoruz diyerek uzun yıllar boyunca nice kuşakları borca sokmuşlar, sonradan Osmanlı kaynaklarına haciz koymuşlar, Duyun-i Umumiyyeyi kurmuşlardı. Borçların faizlerini ödemekten sermayeye sıra gelmiyordu. Halkın büyük toplulukları, işçisi, esnafı, köylüsü aç kalıyordu. Büyük Padişah olarak anılan II. Hamid idaresi 33 yıl yurdun ve halkın sömürülmesine bilmeden göz yumarak Saray içinde ve yakınlarile yaşamıştı. İstanbul'un da bir avuç mutluları dışında yaşama şartları Anadolu'dan pek ayrıntılı değildi.

Nitekim şehri iktisadi bozukluklar, sıkıntılar, parasızlık süratle sarsmağa başlıyordu. Geçim dertleri karşısında hürriyetin neşesi azalıyordu. Ekonomik zorlukların nedenlerine nüfuz edilemediğinden kişi çatışmalarına başlıyor, kelime ve mantık oyunlarına girişiliyordu. Asıl ülkü iktisadi kuruluş olmadıkça Hükümet ve değişiklik kâr etmiyordu.

Emperyalizm kararlı ve sinsi idi

1909 da emperyalizm olanca kuvvete bastırmağa başlamıştı. Yurt sömürülmek isteniyordu. Yeni idare 20. Yüzyılın başlangıcında Osmanlı İmparatorluğunun yeraltı ve yerüstü servetlerinin paylaşılması fikrine sahip büyük yabancı devletlerin varlığının farkında değildi. Büyük devletler Osmanlı İmparatorluğu'nu taksim etmeğe karar vermişlerdi. Sadece tatbikatta uyuşamıyorlardı. Aralarında bu yüzden amansız bir savaş devam ediyordu.

Genç idareciler ise iktisadi nedenleri bilmiyerek din, siyaset çekişmelerine, alaylı-mektepli, softa ve gâvur isnadlarına girişmişler. Her yerde olduğu gibi geri ileriye çekemiyor, yobazlık ve taassup, ufku örtüyordu.

Taa Atatürk'e kadar

Sanki muhalefet iktidarı yıkmak için, iktidar da tenkidlere tahammül etmemek, memurları ezmek, hakları tanımamak, düzeltmek yerine batırmak için kurulmuştu. Kavganın ekonomik nedenleri ta Atatürk devrine kadar anlaşılacak ve Osmanlı İmparatorluğu

Edit: Ekmeleddin İhsanoğlu, Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü
Tarihi: (History of the Literature of Natural and Applied Sciences During the
Ottoman Period), c. II, sh. 812-814 İstanbul 2006. İSAM 148811

10 Ocak 2007

MADDE
SONE

Eldem Halil Edhem

1331/1910-1913 arasında müdüdü. 1938'de ölmüştür. *Ceride-i Baytariye ve Ziraiye*, yıl 4, sayı 20, 22 Mayıs 1319, s.311-312'de yayınladığı **Muhtelif İki Māyi Derünunda Tesirât-ı Cüz-i Ferdiye** (T, مختلف ایکی مایع دروننده تأثیرات جزء فردیه) adlı bir makalesi vardır.

Baş: ۱۷۴۸ تاریخنده راهب (نویله غلیان)ک اسبابنی تحری و تدقیق ایدرکن مئانه پارچه سیله مستور و کئول ایله مملو اولان بر شیشیه بی هوایله طولو اولان بر قابک قعرینه وضع ایتمش ایدی که...

Bibliyografya: Muzaffer Bekman, *Veteriner Tarihi*, s. 157, 300.

924. HALİL EDHEM ELDEM (ölm. 1938)

1277/1861'de İstanbul'da doğdu. Sadrazam İbrahim Edhem Paşa (bkz. s. 259-261)'nın en küçük oğludur. İlk tahsilini İstanbul'da, orta tahsilini babasının görevi hasebiyle bulunduğu Berlin'de tamamladı. Zürih'te tabiiyat (fizik) ve kimya tahsil etti. Viyana Politeknik Mektebi'nden ve Bern Üniversitesi'nden mezun oldu, felsefe doktorası yaptı. İstanbul'a dönünce askerî fabrikalarda, erkân-ı harbiye tercüme kaleminde vazife aldı. Mülkiye, Ticaret, Darüşşafaka mekteplerinde hocalık etti. 1310/1892'de müzeler müdürü ağabeyi Osman Hamdi Bey'in muavinliğine getirildi. 1327/1909'da İstanbul şehremini oldu. Beş ay kadar bu vazifede kaldıktan sonra, ağabeyinin ölümüyle boşalan müzeler müdürlüğüne getirildi. 1931'de emekliye ayrılana kadar bu vazifede kaldı. Aynı yıl, TBMM İstanbul milletvekili seçildi. 1938'de öldü.

Halil Edhem Eldem Eski Şark Eserleri Müzesi (Türk İslam Eserleri Müzesi)'ni teşkil etmiş, Topkapı Sarayı müze olarak onun zamanında açılmıştır. *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*'nda çeşitli makaleleri, memlekette yaptığı ilmî seyahatlerin tedkik raporları yayınlanmıştır. Tarih ve arkeoloji üzerine pek çok eseri ve makalesi vardır. Beynelmillel bir çok arkeoloji kongresinde Türkiye'yi temsil etmiştir. Konumuz ile alakalı şu eserleri kaleme almıştır:

1. Erweüerte Studien über die Umsetzungen des Merkur-Ammonium-chlorids (Al)

Cıva amonyum klorürün reaksiyonları üzerine geliştirilmiş araştırmalar. Doktora tezi.

Baskısı: Bern 1885. *TACTA*, I, 189.

2. Hareket-i Arza Dair Birkaç Söz (T):

حرکت ارضه دائر بر قاچ سوز

Bu kitap, 1310 senesinde İstanbul'da meydana gelen büyük deprem ile alakalı şayialar üzerine yazılmıştır. Jeolojik esaslara dayanır. Depremlerin sebepleri, yer kabuğunun hareketleri, deprem türleri hakkında bilgi verilir.

دائرة المعارف بزرگ اسلامی، جلد سوم، تهران، ۱۳۸۰

الدم

۲۸

خلیل در استانبول زاده شد («دائرة المعارف ترک»، (XV/3) و تحصیلات ابتدایی و بخشی از متوسطه را در همانجا گذراند («دائرة المعارف جدید...»، (II/786) و در ۱۸۷۶م همراه پدرش که با عنوان سفیر به آلمان می‌رفت، رهسپار برلین شد. او تحصیلات عالی خود را در رشته شیمی و علوم طبیعی در دانشگاه زوریخ و پلی تکنیک وین به پایان رسانید و در ۱۸۸۵م موفق به اخذ درجه دکترای فلسفه از دانشگاه برن شد («دائرة المعارف زبان...»، (EI², II/694; III/21). پس از بازگشت به استانبول به مشاغل مختلفی مانند مترجمی در بخش صنایع نظامی، تدریس در مدارس علوم سیاسی، بازرگانی و جز آنها پرداخت («دائرة المعارف ترک»، همانجا). در ۱۸۹۲م به معاونت اداره موزه سلطنتی (همایونی) که ریاست آن را برادر بزرگ‌ترش عثمان حمدی بیک برعهده داشت، منصوب گردید. پس از درگذشت برادرش، در ۱۹۱۰م مدیریت موزه‌ها و مدرسه صنایع مستظرفه به وی محول گشت و تا ۱۹۳۱م یعنی آغاز بازنشستگی بر همان شغل بود (EI²، «دائرة المعارف جدید»، «دائرة المعارف ترک»، همانجاها). نظم و توسعه‌ای که او در این دوره به موزه داد، مانند طبقه‌بندی مجموعه‌های باستان‌شناسی، بیانگر استعداد و شایستگی و دانش او بود. در ۱۹۱۸م («بخش باستانی خاور نزدیک») موزه را در یک ساختمان مجزا دایر کرد و هنگامی که تویکایی سربازی زیر نظر او صورت موزه به خود گرفت، در ترتیب آن کوششهای فراوانی به کار برد (EI²، «دائرة المعارف جدید ترک»، همانجاها).

الدم مقالات و رساله‌های فراوانی درباره باستان‌شناسی، سکه‌شناسی، مهرشناسی، کتیبه‌شناسی و تاریخ دارد (نک: «کتاب شناسی...»، (II/133; EI²، همانجا) که از منابع مهم این موضوعات شمرده می‌شود. تحقیقات علمی وی شهرت جهانی برای او به همراه آورد. به همین سبب دکترای افتخاری دانشگاه‌های بازل و لایپزیگ، و عنوان استاد افتخاری باستان‌شناسی دانشگاه استانبول به وی اعطا گردید («دائرة المعارف ترک»، EI²، همانجاها). او همچنین در برخی از فرهنگستانهای کشورهای دیگر عضویت داشت و در کنگره‌های باستان‌شناسی به نمایندگی از سوی دولت خود شرکت می‌جست (EI²، همانجا). الدم که در دوران بازنشستگی از استانبول به نمایندگی مجلس ترکیه انتخاب شد، چندی نیز ریاست شهرداری استانبول را برعهده داشت («دائرة المعارف ترک»، «دائرة المعارف زبان»، «دائرة المعارف جدید»، EI²، همانجاها).

آثار: معروف‌ترین اثر او با عنوان مسکوکات قدیمه اسلامیة قتالوغی در استانبول (۱۳۳۴ق) به چاپ رسیده است. دیگر آثار او اینهاست: قیصریه شهری (۱۹۱۶م): دول اسلامیة تاریخی (۱۹۲۷م) که ترجمه ترکی و تکمیل اثر معروف لین‌بول با عنوان «سلسله‌های اسلامی» است که سپس بارتولد و دیگران نیز آن را تکمیل کردند.

عبدالله، مختار من کتاب اللهور و الملاه، به کوشش اغناطیوس عبده، بیروت، ۱۹۶۹م؛ ابن زیله، حسین، الکافی فی الموسیقی، به کوشش زکریا یوسف، قاهره، ۱۹۶۴م؛ ابن سینا، الشفاء، ریاضیات، جوامع علم الموسیقی، به کوشش احمد فؤاد اهرانی و محمود احمد حفنی، قم، ۱۴۰۵ق؛ همو، «موسیقی دانشنامه‌علائی»، سه رساله فارسی در موسیقی، به کوشش تقی بینش، تهران، ۱۳۷۱ش؛ ابن عبدربه، احمد، العقد الفرید، به کوشش احمدامین و دیگران، بیروت، دارالکتب العربی؛ ابوالفرج اصفهانی، الاغانی، بیروت، ۱۳۹۰ق/۱۹۷۰م؛ بنایی، علی، رساله در موسیقی، تهران، ۱۳۶۸ش؛ بینش، تقی، تاریخ مختصر موسیقی ایران، تهران، ۱۳۷۴ش؛ تهنائی، محمدعلی، کشف اصطلاحات الفنون، به کوشش محمد وجیه و دیگران، کلکته، ۱۸۶۲م؛ حلوی، سلیم، الموسیقی النظریة، بیروت، ۱۹۷۲م؛ خلیل بن احمد فراهیدی، العین، به کوشش مهدی مخزومی و ابراهیم سامرائی، قم، دارالهجره؛ درویشی، محمدرضا، آئینه و آواز، تهران، ۱۳۷۶ش؛ رزق، قسطنطینی، الموسیقی الشرقیة و الفناء العربی، ۱۹۳۶م؛ رسائل اخوان الصفا، بیروت، دارصادر؛ شروانی، فتح‌الله، مجله فی الموسیقی، فرانکفورت، ۱۴۰۶ق/۱۹۸۶م؛ شمس قیس رازی، محمد، المعجم، به کوشش محمد قزوینی و مدرس رضوی، تهران، ۱۳۲۷ش؛ شوقی، یوسف، مقدمه و حواشی بر رساله فی خبر... (نک: هم، کندی): صفوت، داریوش، پژوهشی کوتاه درباره استادان موسیقی ایران و الحان موسیقی ایرانی، تهران، ۱۳۵۰ش؛ صفی‌پوری، عبدالرحیم، منتهی الارب، تهران، ۱۳۷۷ق؛ صفی‌الدین ارموی، الادوار، ج تصویر، فرانکفورت، ۱۴۰۵ق/۱۹۸۴م؛ فارابی، کتاب الموسیقی الکبیر، به کوشش غطاس عبدالملک خشیبه و محمود احمد حفنی، قاهره، ۱۹۶۷م؛ فره‌وشی، بهرام، فرهنگ پهلوی، تهران، ۱۳۴۶ش؛ قلب‌الدین شیرازی، محمود، درة التاج، به کوشش حسن مشکان طیبسی، تهران، ۱۳۲۴ش؛ کندی، یعقوب، رساله فی خبر صناعة التألیف، به کوشش یوسف شوقی، قاهره، ۱۹۶۹م؛ همو، رساله فی اللحن و النغم، میکروفیلم کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، ۲۶۲؛ همو، المؤلفات الموسیقیة، به کوشش زکریا یوسف، بغداد، ۱۹۶۲م؛ کوکی بخارایی، نجم‌الدین، رساله در بیان دوازده مقام، به کوشش عسکر علی رجبف، دوشنبه، ۱۹۸۳م؛ همو، رساله موسیقی [سلطانیة]، نسخه خطی کتابخانه مدرسه عالی سیهسالار (شهید مطهری)، شه ۲۹۳۱؛ لازقی، محمد، الرساله الفتحیة، به کوشش هاشم محمد رجب، کویت، ۱۴۰۶ق/۱۹۸۶م؛ لغت‌نامه دهخدا؛ محفوظ، حسین‌علی، معجم الموسیقی العربیة، بغداد، ۱۹۶۴م؛ مراغی، عبدالقادر، جامع الالجان، به کوشش تقی بینش، تهران، ۱۳۶۶ش؛ همو، شرح ادوار، به کوشش تقی بینش، تهران، ۱۳۷۰ش؛ همو، مقاصد الالجان، به کوشش تقی بینش، تهران، ۱۳۵۶ش؛ مسعودی، علی، مروج الذهب، به کوشش محمد محیی‌الدین عبدالحمید، بیروت، دارالمعرفه؛ مشحون، حسن، تاریخ موسیقی ایران، تهران، ۱۳۷۳ش؛ نیز:

Barker, A., introd. *Greek Musical Writings*, Cambridge, 1989; Al Faruqi, L.I., *An Annotated Glossary of Arabic Musical Terms*, London, 1981; Marcus, S., *Arab Music Theory in the Modern Period*, Los Angeles, 1989; *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, ed. S. Sadie, London, 1998; Shiloah, A., «The Arabic Concept of Modes», *Journal of the American Musicological Society*, 1981, vol. XXXIV(1); West, M. L., *Ancient Greek Music*, Oxford, 1992.

هومان اسعدی

✓ **الدم**، خلیل (۱۲۷۷- رمضان ۱۳۵۷ق/۱۸۶۱- نوامبر ۱۹۳۸م)، مشهور به خلیل ادهم، باستان‌شناس، مورخ و سکه‌شناس معروف ترک، پسر کوچک ابراهیم ادهم پاشا (ه م)، صدراعظم عثمانی. ضبط «الدم» برای نام او که در بیشتر مآخذ آمده است، می‌تواند شکل دیگری از ادهم باشد، اما اینکه او خود را در آثارش خلیل ادهم نامیده، درست‌تر به نظر می‌رسد (نک: مسکوکات...، (۱)۶/ه، «بیبلیوگرافیا»، (۱۲۸).

ELÇİN

1978, İstanbul) "*Cezayir Şâirlerine Dair Bir Cönk*", 2. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi (Bursa, 1981)ne *Türkiye'de Halk Edebiyatı Çalışmalarının Değerlendirilmesi*, IV. Milletlerarası Türkoloji Kongresi (İstanbul, 1982)ne *Türk Halk Edebiyatında "Turna" Motifi*; yurt dışında 11. Dâimî Altaistik Kongresi (2-6 Haziran 1968, Kopenhagen, Danimarka)ne *Récits en Prose Livresque et Réalistes d'Istanbul*, Milletlerarası 1. Güney Doğu Avrupa ve Balkan Etütleri Kongresi (7-13 Mayıs 1970, Atina, Yunanistan), *Le Théâtre Folklorique Paysan Turc*; 13. Dâimî Altaistik 1954 Kongresi (25-30 Haziran, Strasburq)ne *Gündeşlioğlu, Poète Populaire Turkmene d'Anatolie*; Arap Folklor Kongresi (1-10 Mart 1977, Bağdad, Irak)ne *Problème de la Coordination des Travaux Folkloriques des Les Pays d'Islam*; Kıbrıs'ta Türk Kültürü ve Turizm Politikası Sempozyumu (30 Ekim-1 Kasım 1989, Lefkoşe, Kıbrıs)na *Kıbrıs'ta Türk Edebiyatı ve Folklor* konulu 1990, bildirilerle katıldı. İki yüzü aşkın kitap, makale, tanıtma ve tenkid yazısı yazdı. **Eserleri/Şiir:** *Şâir Bozuntuları* (Niyazi Hicran Damla* ile birlikte, İzmir 1932), *Yirmidört* (İst. 1944), *Adalara Destanlar* (Ank. 1978), *Şiirle Selâm* (Ank. 1984). **Yurt Duyguları** (Ank. 1990), **İnceleme, derleme:** *Kerem ile Aslı Hikâyesi* (Ank. 1949), *Hikâyeler* (Gündüz Akıncı ile birlikte, Ank. 1949), *Deli Dumrul* (Turhan Oğuzkan'la birlikte, Ank. 1963), *Anadolu Köy Orta Oyunları (Köy Tiyatrosu)* (Ank. 1964), *Türk Bilmeceleri* (Ank. 1970), *Çocuklarımıza Şiirler* (Ank. 1974), *Ali Ufkî Hayatı, Eserleri ve Mecmûa-i Sâz u Söz* (Ank. 1976), *Türkçülük ve Milliyetçilik* (Ank. 1978), *Halk Edebiyatı Araştırmaları* (Ank. 1979), *Halk Edebiyatına Giriş* (Ank. 1981), *Gevherî Divanı-İnceleme-Metin-Dizin* (Ank. 1984, 2.bs. 1999), *Folklor ve Halk Edebiyatının Millî Birliğin Oluşmasındaki Yeri* (Ank. 1986), *Yeni Türk Nesri Antolojisi* (Dr. Muhtar Tefvîkoğlu ile, Ank. 1987) *Gevherî* (Ank. 1987), *Aşık Ömer* (Ank. 1987), *Akdeniz'de ve Cezâyir'de Türk Halk Şâirleri* (Ank. 1988), *Halk Şiiri Antolojisi* (Ank. 1988), *Türkiye Türkçesinde Maniler* (Ank. 1990), *Türkiye Türkçesinde Ağıtlar* (Ank. 1990), *Türkiye Türkçesinde Mâniler* (Ank. 1990), *Türk Edebiyatında Tabiat* (Ank. 1993), *Hasanü'l-Şükri'nin Veysel Karanî Hikâyesi* (İst. 1993), *Hasanü'l-Şükri'nin Mansurnâmesi* (İst. 1998), *Hikâye'den Hâtıra'ya* (Ank. 1999).

Kay.: *Şükrü Elçin Armağanı* 1983, *Günümüz Türkiyesinde Kim Kimdir* 1985-1986, *ÖBBŞKA* 2/1256; *RTES* s.186; *TBEA* 1/301-302; *TDEA* 3/20;

TEA/AÖ 1/428; *Türk Kültürü Araştırmaları* (Prof. Dr. Şükrü Elçin'e Armağan Sayısı) 1993; *TYA* s.341. • M. CUNBUR

ELÇİN Şıhlı, bk. **ŞİHLİNSKİ**, Elçin İsmayıl oğlu

ELÇİN Teymur, bk. **ÉLİYEV**, Teymur Süleyman oğlu

ELDAR Bahış, bk. **AĞAYEV**, Eldar Bahış oğlu

ELDAR Cemilzade, bk. **CEMİLZADE** Eldar Éhmed Cemil oğlu

ELDAR İsmayıl, bk. **ISMAYILOF**, Eldar Élesker oğlu

ELDAR İbrahim, bk. **MÉMMÉDOV**, Eldar İbrahim oğlu

ELDAR Nésibli, bk. **NÉSİBOV**, Eldar Éli oğlu

ELDAR Şerif, bk. **ŞERİFOV**, Eldar Hüseyin oğlu

ELDEM, Azmi (1925-): Şair. Eseri/Şiir: *Üçyüzünüç* (1957).

Kay.: *ÖBBŞKA* 2/1176. • N. KONUK

ELDEM, Halil Edhem (1861-1938): Müzeci, araştırmacı, yazar. İstanbul'da doğdu. Babası Sadrazam Sakızlı Edhem Paşadır. İlk ve orta öğrenimini İstanbul'da bitirdi. Babasının 1876'da Berlin'e elçi olarak atanmasıyla biyoloji ve kimya üzerine eğitim görerek Zürih, Viyana ve Bern Üniversitelerinde okudu. Yurda dönünce askerî fabrikalarda, Erkân-ı Harbiye Tercüme Kaleminde çalıştı; Mülkiye ve Ticaret Mekteplerinde, Darüşşafaka Lisesinde öğretmenlik yaptı. 1892'de Müzeler Müdürü olan ağabeyi Osman Hamdi Bey'e yardımcı olarak atandı. 1909'da İstanbul Şehremini Reisi olarak kısa bir süre görev yaptı. 1910'da ağabeyinin ölümü üzerine Müzeler ve Sanayi-i Nefise Mektebi Müdürlüğüne getirildi. 1931'de emekliye ayrılarak İstanbul milletvekili olarak Meclis'e girdi. Müzeler müdürü iken Didima, Milet, Priene, Efes ve Sard'da kazılar yapıldı, elde edilen eserler müzelerle yerleştirildi. Arkeoloji Müzesinde Eski Şark Eserleri Bölümü açıldı. 1927'de Evkaf-ı İslâmiye Müzesi, Müzeler Müdürlüğüne bağlandı ve Türk İslâm Eserleri Müzesi oldu. 1924'te Topkapı Sarayının müze hâline getirilmesi kararlaştırıldı. Sarayın çeşitli bölümleri

olarak muallimlik yaptığı ve pek sevdiği Darüşşafaka'da Cemiyet-i Tedirisiyye-i İslâmiye hey'etinin her intihap devresinde âza ve reis olarak bulunmuş ve irtilaline kadar alâkasının muhafaza etmiştir.

Halil Bey, "Devlet-i aliyye-i Osmaniyenin mükemmel bir tarihini vücuda getirmek üzere bâ emr-ü ferman-ı hümayun-ı Hazret-i Pâdişahi" teşkil olunan "Tarih-i Osmanî Encümeni" nde Ahmed Midhat Efendi'den inhilal eden daimî âzalğa 25 Mayıs 1329 = 1913 tarihinde intihab ve tayin edilmiş ve mezkûr encümenin *Tarih-i Osmanî mecmuası* namıyla iki ayda bir seksen sahifelik neşrettiği mecmuaya hemen hepsi derin bir bilgi ve tetkik mahsulü olan makaleler yazmıştır. Fakat her nedense sıhhatinin müsait olmadığını öne sürerek 17 Ocak 1336 = 1920' de istifası vuku bulmuş ise de Abdurrahman Şeref Efendi'nin hatırı için bu istifasını geri almış ve nihayet 6 Nisan 1927 de kat'î surette çekilmiştir. Merhum bu istifasında "âzasından bulunduğum Tarih Encümeni senelerden beri bir faaliyet gösterememektedir. Bu suretle bir istifade-i ilmiye istihlal edilemeyeceğine kaniim. Vevlki pek cüz'î olan hakk-ı huzura da bir istihkak kesbedemiyorum. Bu esbattan dolayı ve esasen memuriyet-i asliyem de devamâ mâni bulunduğuna binaen Encümen âzalğından istifamın kabulünü istirham ederim" demektedir.

Yeniden tesis buyrulan Türk Tarihi Encümeni'ne 18 Ağustos 1927 tarihiyle Maarif Vekili merhum Necati'nin aşağıdaki tezkeresi üzerine âza tayin olunuyor. Tezkerenin sureti şudur:

"İcra Vekilleri Hey'eti'nin kabul ve tasvibine iktiran eden Türk Tarih Encümeni'nin talimatnâmesinin madde-i mahsusası muçibince ilk hey'et âzasının Maarif Vekâletince ayrılması mukarrer olduğundan bu hey'ete Ahmet Refik, Köprülü zâde Fuat, Ali Canib, Behcet ve Hamid, Akçura oğlu Yusuf, Niyazi Ramazan, Necip Asım Bey'lerle Halil Edhem Bey'in âza seçildiğini arzeder ve bir an evvel reis seçilmesini rica ederim".

Son senelerde Halil Bey'i Tarih Kurumunun Asbaşkanı ve Büyük Atatürk'ün değer verdiği bir zat olarak görürüz. Ölünceye kadar Tarih Kurumu'nun vefakâr bir üyesi olarak kalmıştır.

Halil Edhem'in, Meşrutiyet ilânını müteakib Yıldız Sarayı muhteviyatından güzel eserlerin ayrılmaları ve bunların hüsnü muhafazaları hususunda pek faal bir vazife almış olduğunu görürüz.

Yurt işlerinde gösterdiği hassasiyet her şeyin fevkinde idi. Zaten bu munzam vazifeyi de bu mülâhaza ile kabul etmiş idi. Nitekim Arkeoloji Müzesindeki Yıldız kolleksiyonu namı altındaki eşya ve güzel eserler onun himmetiyle ziyadan kurtarılmıştır. Halil Bey Maarif nâzırı Emrullah imzası ile 1 Şubat 1325 = 1909 tarih ve 619 No. lu tezkire ile şöyle bir vazife ile tadvif olunuyordu:

"Meclis-i Mahsus-ı Vükelâca müzakere olunduğu vechile Yıldızda mevcut kütüb ve eşyay-ı sairenin taht-ı riyaset-i sâmiye-i sadaretpenahide Dahiliye ve Maliye nâzırları beyefendiler hazeratıyla âcizlerinden ve Hazine-i Hassa Müdür-i Umumisiyle Hazine-i Hümayun Kethudasından mürekkeb komisyon tarafından nezâret olunmak üzere nezâret-i âcizi ile Dahiliye ve Maliye Nezâreti ve Hazine-i

Göher, T. Tarih Kurumu = (Aziz Oğan, Halil Edhem Eldem, Halil Edhem / Harika Kitabı, Ankara, 233-53) TÜRK TARİH KURUMU ÜYELERİ 1947, D. 81-104 237

Hassa Müdiriyeti ve Şehremâneti cihet-i behiyyelerince intihab olunacak birer memurdan mürekkeb bir komisyon marifetiyle bittefrık icap eden mahallere teslimi zımnında nezâret-i müşarünileyha ile müdüriyet-i mezkûreye tebligat icra kılındığı bu def'a şeref-varid olan tezkire-i sâmiyede emr-ü iş'ar buyrulmuş ve eşyay-ı mezkûre meyanında Müze-i Hümayuna ait bazı eşya dahi mevcud olduğundan tefriki için vukuf ve ihtisasınıza mebni zat-ı âlilerinin dahi mezkûr komisyonda hazır bulunması münasip görülmüş olmakla cuma günü saat yedide bulunmaları suret-i mahsusada rica olunur. Olbabda..."

Halil Bey'in Yıldız Sarayı mukadderatını tayin edecek olan komisyona şu davet üzerine dahil olmuş olduğunu görüyoruz. Bu âli komisyon kendisinin itmam-ı vazife ettiğini ve muamelâtının Şehremânetine terkini karar altına alıyor. Verilen kararlardan birine göre Yıldız Sarayı eşyasının üç kategoriye tâbi tutulduğu anlaşılıyor. Bunu da Şehremânetinin tezkiresiyle bu tezkirenin merbutu olan "tezkire-i sâmiye" suretinden anlıyoruz: 1909

"25 Ağustos (1325=1090) tarih ve 494 numaralı tezkire-i behiyyeleri cevabıdır: Yıldızda devâir-i mahsusadan bazılarının Hazine-i Hassaya teslimi ve eşyay-ı mevcûdeden Saray-ı Hümayuna tevdi edileceklerle bey' veya muhafazası icabedenlerin tefriki ve Müze kütüphânesinin ve bahçe derunundaki köşklerin suret-i idaresine ve müteferriatına bilistizan irade-i seniyye-i Hazret-i Hilâfetpenahî şerefmutlak buyrularak lâzım gelen devaire tebligat icra kılındığına dair şerefvârid olan tezkire-i sâmiyenin musaddak sureti leffen sâvb-ı vâlâlarına irsal kılınmakla mucibince ifay-ı muktezasına himmet buyrulması".

25 Ağustos tarihli tezkire-i sâmiye sureti:

"Yıldızda müteşekkil komisyon-ı mahsus itmam-ı vazife ederek muamelâtını Şehremânetine terk ve tevdi eylediği cihetle Müzede ve devâir-i mahsusa vesaireye müteallik anahtarların mevzu bulunduğu dolap miftahının gönderildiğine ve evvelce Müze ve kütüphâneye bakmak için teşkil olunan komisyonun reisi Halil Beyefendi hazretleri Şehremânetine tayin buyrulmasından dolayı bendeniz devam edemeyeceğinden Müze hakkında tedabir-i müteyakkıza ve Silahhâneye cemedilen ikibin beş yüzü müteceviz parça eşyanın telefden vikayeleri zımnında bir karar ittihazı lüzumuna dair Hareket Ordusu Kumandanlığı canib-i vâlâsından mürsel tezkire Meclis-i Mahsus-ı Vükelâda kıraat ve Hey'et-i Vükelâca Yıldızda azimetle lâzım gelen mahaller ve eşyay-ı mebhusunanha bizzat muayene olunarak evvelce Hazine-i Hassaya teslim edilmiş olan Mabeyn Merasim ve Şale dairelerinden maada Küçük Mabeyn ile Harem dairelerinin ve Hakan-ı sabıkın daire-i mahsusasının muhafazalarına itina olunmak üzere Hazine-i Hassaya teslim olunması bu dairelerde mevcut olup Yıldız'da müteşekkil komisyon tarafından sebt-i defter edilen eşyanın Hazine-i Hassaya teslimine dair defterlerin Hazine-i Hassa nâzırı tarafından imza ve tahtim ettirildikten sonra Hazine-i Maliyece hıfz edilmesi ve fûruht olunmak üzere Silahhâneye nakledilen eşyadan Saray-ı Hümayun-ı Mülûkânece istimali mümkün ve lüzumu muhakkak olanlar ba sened Hazine-i hassaya ve Hariciye Nezâretince süferaya vesaireye

(K)

"ARS ISLAMICA" (VI. c), s. 198-204, 418: 1968
(NEW YORK)

MCMXXXIX c.

IN MEMORIAM

HALIL EDHEM ELDEM

(1861-1938)

On November 16, 1938, Halil Edhem Eldem died at the age of 77. With him passed away the most successful pioneer of Islamic archaeology and art history in Turkey. Born in 1861, the son of Edhem Pasha, a high government official who was later grand vizier, Halil Edhem was educated first in Istanbul at the Kaptan Ibrahim Pasha School; he was then sent abroad to complete his secondary education. He studied at the universities of Zürich, Vienna, and Bern, where he received his doctor's degree. Chemistry, the subject chosen for him by his father, never interested him, and although he studied natural science, especially geology, his inclination drew him to history and archaeology. After his return home he accepted several government posts, first as teacher in various schools and subsequently as lecturer in the University of Istanbul. It was not until 1889, when Halil Edhem became directorial assistant in the Museum of Istanbul, that he was able to follow his true vocation. In 1892 he became Second Director, and in 1910, after the death of his older brother, Hamdi Bey, he became Director General of the Museum and thus embarked on his real career, which continued until 1931, when at the age of 70 he retired from his position. Delicate in health but strong in spirit, he still retained his chair as member of the committee for the preservation of archaeological monuments and as deputy to the Kamutay, the Turkish parliament. Honors were showered upon him during his lifetime at home and abroad. He was *doctor honoris causa* of the universities of Basel and Leipzig and an Honorary Fellow of the Society of Antiquaries, of the Society of Hellenic Studies, and of the German Archaeological Institute; he was also a member of the Consultative Committee of *Ars Islamica* from its beginnings.

When Halil Edhem started his career, Istanbul possessed only one museum, the Çinili Köşk, in which the archaeological collections were housed. In collaboration with his brother he was responsible for turning this nucleus into the Archaeological Museums of Istanbul as we know them today, among the richest in their respective fields. With loving perseverance he achieved their rearrangement, rehousing, proper classification, their division into several museums according to their contents, and their proper equipment. The original collection was small and the budget limited, but with the help of proper laws the Museum became entitled to its share in the excavations of the Ottoman Empire, which just then began to yield most important results in the Near East. Halil loved his work, and his reports—first about excavations in his own country, and then about the growth of the Museum—spread over a period of thirty years, breathe a natural pride in these achievements.

He instigated also a series of *Masterpieces of the Turkish Museums in Constantinople*, which in a beautiful form acquainted scholars with the contents of these museums.

First and foremost he was a scholar, and after excavation work his inclination toward the study of historical documents prevailed. He had an amazing gift for reading inscriptions, and